

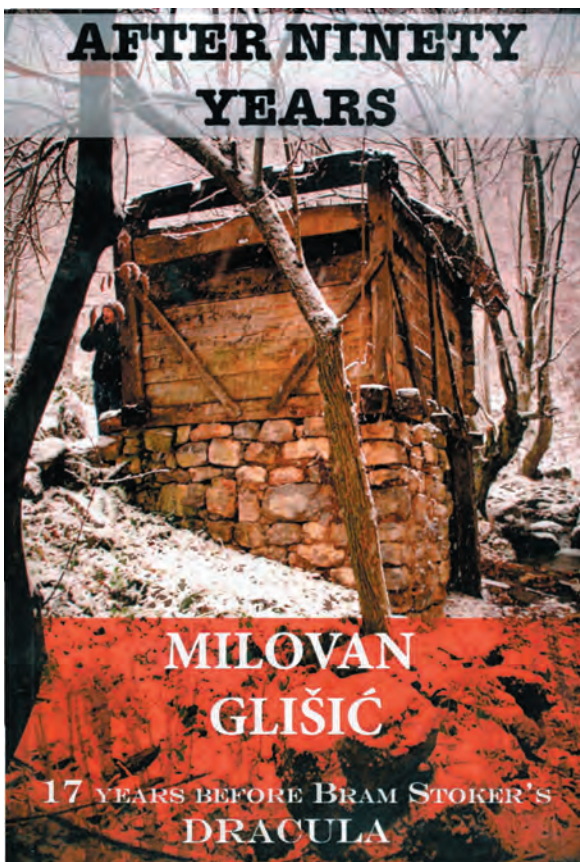
Publicada una versió anglesa de *Després de noranta anys* de Milovan Glišić

Fa uns mesos Jordi Ardanuy em va a donar a conèixer la recent traducció a l'anglès de *Posle Devedeset Godina* (*After ninety years*, Després de noranta anys), la narració de serbi Milovan Glišić escrita originalment el 1880 i que recrea la història del vampir Sava Savanović (Albiol 2012).

Posle Devedeset Godina ha estat traduït per James Lyon, doctor en història dels Balcans per la Universitat de Califòrnia a Los Angeles i actual director del Centre Regional Gjilan/Gnjilane, en la Missió a Kosovo de l'OSCE. És investigador del Zentrum für Südosteuropastudien de la Universitat de Graz. És també autor de la novel·la sobre vampirs *Kiss of the Butterfly* (El petó de la papallona), ambientada als Balcans en mig de la fragmentació de Iugoslàvia i de *Serbia and the Balkan Front, 1914: the outbreak of the Great War* (Sèrbia i el front balcànic, 1914: l'esclat de la Guerra Gran). Per completar el seu coneixement de la zona cal dir que la seva família política és de la zona.

El llibre, publicat pel propi autor, a més de la versió anglesa, inclou una introducció del traductor i un pròleg de l'especialista en el tema de vampirs Andrew M. Boylan, autor de *The Media Vampire: a study of vampires in fictional media* (2012)

Lyon comença recordant-nos que el vampir que coneixem està fermament arrelat en la cosmologia paneslàvica i que tenen una història rica i ben documentada als Balcans, que es remunta almenys a l'article 20 del Codi de la llei 1349 de l'emperador Stefan Dušan, que va prohibir l'exhumació i execució de cadàvers per temes relacionats amb la bruixeria; la primera aparició escrita del terme "vampir" (*vampyri*) en el famós cas de Peter Plogojowitz al poble de Kisiljevo el 1725; i els successos de Medveđa que van fer que el 1731 l'exèrcit austríac enviés un cirurgià militar, Johann

Coberta del llibre
After ninety years.

Flückinger, a realitzar una sèrie d'exhumacions i autòpsies de presumptes vampirs a Sèrbia, els resultats dels quals van veure la llum com a *Visum et Repertum* (Ardanuy 2007), una obra que facilità la introducció de la paraula "vampir" en els idiomes occidentals.

L'autor també dóna alguns pocs exemples d'altres successos balcànics fora de Sèrbia, com el cas de l'any 1403 de l'illa de Pašman, propera a Zadar. El 1666, una mica més al sud, a Ston (Dubrovnik-Neretva), un home anomenat Stjepan Nikolin va oferir els seus serveis com a exterminador de vampirs. El

James Lyon.
Fotografia
procedent del seu
perfil a LinkedIn.

1672 es va desenterrar i executar el cadàver de Giure Grando a Kringa (Ardanuy; Romero 2011). Entre 1737 i 1738 el tribunal de Dubrovnik va acusar una dotzena d'homes per excavar tombes de sospitosos de ser vampirs¹. El 1833, les autoritats turques de la ciutat búlgara de Tirnova van enfrontar-se amb un cas de dos antics geníssers que s'havien convertit en vampirs, el que els va obligar a involucrar a un especialista cristià per estacar els cadàvers sospitosos (Ardanuy 2011c). El que resulta desconcertant és la menció de Lyon el mateix en el paràgraf de la sagnant matança de Vlad Tepes, Dràcula, a Srebrenica de l'any 1476, com si tingués alguna cosa a veure amb els vampirs. En el context cultural de la creença eslava tradicional en els vampirs, l'autor serbi del segle XIX, Milovan Glišić, va escriure una narració sobre el llegendari Sava Savanović, un upir del segle XVIII del poble de Zarožje.

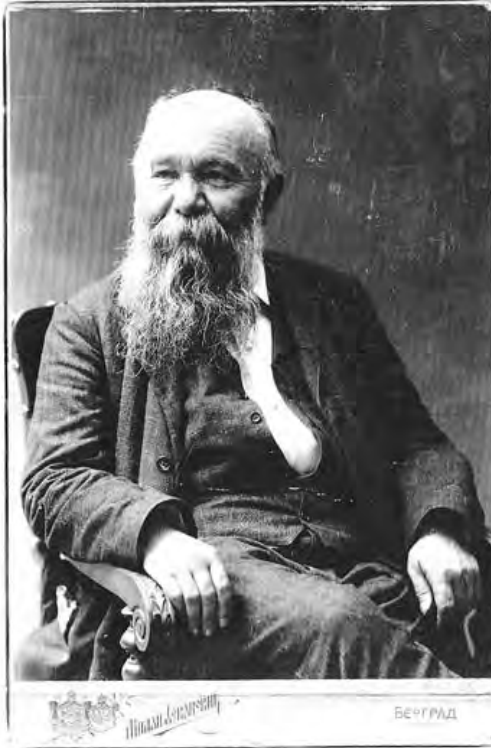
Després de noranta anys formava part d'una col·lecció titulada

Narracions curtes (Pripovetke). Lyon explica que Glišić va utilitzar un registre propi de la població rural no educada i analfabeta a les regions muntanyoses de l'oest de Sèrbia al llarg de la vall del riu Drina dels segles XVIII i XIX. A diferència de la prosa molt ornamentada i fictícia tan comuna entre els seus contemporanis del segle XIX a Rússia i a Occident, Glišić va escriure deliberadament en un estil dispers, senzill i cru, que reflectia amb precisió les maneres de la vida i la cultura del poble, un enfocament similar a l'utilitzat per Mark Twain a *La cèlebre granota saltadora del districte de Calaveras*. Per ressaltar el caràcter gens refinat del discurs del poble, Glišić fa un ús bastant liberal d'exclamacions i el·lipsis. Lyon ens indica que en la seva versió ha intentat mantenir la sensació de crueltat en la traducció, però que ha eliminat molts signes de puntuació, retenint, però, l'ús de guions que fa l'autor serbi. D'aquesta manera, segons el traductor, l'estructura del text és una replicació visual fidel de l'aparença real en serbi. Sense restar mèrit a Lyon per lidiar amb les dificultats de traduir una obra d'aquestes característiques i agraint-li el seu esforç de fidelitat, el cert és que la versió anglesa no resulta gens fluida, el que se suma a un argument ridícul i ingenu, resultant un text ben poc atractiu per un lector que no se senti obligat a llegir-lo per raons professionals o acadèmiques. Lyon estableix una comparació amb Washington Irving i la seva obra *The Legend of Sleepy Hollow* o *Rip Van Winkle*, indicant que Glišić va explorar el folklore local per retrobar la història del vampir Sava Savanović. Com a tal, el text presentaria una gran quantitat de material folklòric. Ara, això no vol dir que Glišić fos fidel a la història original. Lyon ens indica que en el seu treball de camp es va trobar amb variacions de la llegenda de Sava Savanović a Zarožje i les seves rodalies, on passa la història. Les versions difereixen principalment pel que fa als antecedents de Savanović i la interacció entre la protagonista Strahinja i el pare de la seva promesa. De fet, segons m'indica Jordi Ardanuy², això significa que la llegenda estava viva fins fa poc temps, perquè

encara no hi ha una versió única fixada. Quan això passa implica la seva conversió en una relíquia. No obstant això, tampoc està viva, perquè llavors hauria d'incorporar elements moderns, contemporanis, com ara estris o electrodomèstics, el que no sembla succeir.

Glisić mostra aspectes sobre el paper de les dones i els nens en la forma tradicional patriarcal sèrbia Zadruga, una estructura agrícola familiar que era la base de la vida del poble. El paper de l'alcohol en l'hospitalitat, l'efecte provocant i resolent les disputes també resulta evident, així com les xafarderies que tenen un paper important en la vida quotidiana tant d'homes com de dones, entre els quals destaca la descripció de Glisić de les creences populars que envolten els vampirs, com es troben, com són exterminats, les formes que prenen, la seva aparença física, etc. En aquest sentit, Glisić reflecteix amb precisió les creences populars que encara avui produeixen dubtes entre la gent gran d'algunes zones rurals dels Balcans (Ardanuy 2009; 2011a).

Els vilatans de Glisic parlen àmpliament utilitzant el temps aorista³, un fenomen bastant comú fins i tot avui en zones rurals i aïllades dels Balcans. També utilitzen moltes paraules i expressions que han desaparegut de manera generalitzada. Això presenta dificultats tant per a parlants nadius moderns del serbocroat com per als traductors. Fins i tot avui, molts serbis urbans cultes tenen dificultats per comprendre algunes de les expressions, i moltes de les paraules només es troben en diccionaris altament especialitzats o, en alguns casos, en cap. Lyon compara aquestes dificultats amb les d'un parlant d'anglès mòdem que llegeix les novel·les d'aventures de Walter Scott com *Rob Roy* o *Waverly* (1814, 1817). De fet, segons ens diu, Glisić utilitza una llengua vernacla que fins i tot en el moment d'escriure-la era difícil de seguir per a molts habitants de ciutat. Les dificultats de comprensió es veuen agreujades pel pas del temps, amb els canvis extrems de les referències culturals, l'impacte de modernització i l'estandardització de la llengua

Retrat de Milovan Glišić.
Font: Wikimedia.

serbocroata. De totes maneres, Lyon afegeix que la relativa falta de desenvolupament urbà en certes parts dels Balcans implica que encara hi ha molts pobles aïllats tant a Sèrbia com a Bòsnia on la manera de parlar, expressions, i el vocabulari utilitzat per Glišić roman relativament sense canvis. Per tant, quan al traductor els diccionaris li van resultar inútils, va desxifrar el significat d'alguns passatges parlant amb persones de zones rurals aïllades de Sèrbia i Bòsnia, on moltes d'aquestes paraules romanen en ús actualment. Això inclou el poble de Zarožje. De fet aquesta població no és un poble en el sentit típic d'Europa occidental, amb llars agrupades al voltant d'un espai obert o comercial. Al contrari, es tracta de cases aïllades escampades pels turons i muntanyes. Això significa que sovint hi ha poc

contacte entre les famílies, i que la comunicació amb el món exterior ha estat escassa. Lyon ens diu que el 2015 no hi havia recepció de telèfon mòbil i Ardanuy ens confirma un cert bucòlic, però relatiu aïllament l'estiu de 2011⁴. Gran part de l'economia agrària local encara es basa en els elements bàsics de la vida a les muntanyes dels Balcans: prunes, ovelles, alls, grans, formatge, carn fumada, pebrots, blat de moro, cols i *rakija* (aiguardent)

Lyon informa que durant les nombroses visites a Zarožje, va gaudir de l'hospitalitat del propietari del molí de la història, Slobodan Jagodić i la seva esposa, que el van allotjar a la seva granja. La visita al molí el va fer veure immediatament que Glisić mai no havia vist el lloc, perquè l'hagués descrit d'una manera molt diferent. El molí d'aigua no està enganxat a una roca gran com un niu d'oreneta, com ho descriu Glisic. A més a més és bastant petit i tenia molt poc espai per sobre de la sala principal i única per a unes golfes. Això és fonamental per al compte de Glisić, ja que el protagonista Strahinja roman sobre el seu estómac a les golfes amb les seves pistoles preparades avant d'ell, esperant que aparegui el vampir. En realitat, el molí no té més de quatre metres de llarg, cosa que impossibilita que es produeixin esdeveniments com Glisić els va descriure. Malauradament, el sostre del molí de Zarožje es va esfondrar a l'hivern de 2012 a causa de fortes nevades i les fustes podrides. Des de llavors, el molí s'ha anat deteriorant gradualment, i l'interior està obert als elements. En una visita de Lyon a principis d'octubre de 2015, només una paret es mantenia en peu i els taulells de terra s'havien trencat⁵. Malgrat això ningú semblava interessat a restituir-lo perquè el turisme gairebé és inexistent.

Al pròleg, Andrew M. Boylan, s'interessa especialment en comparar el text ara traduït amb la pel·lícula de Đorđe Kadijević de l'any 1973 *Leptirica* (la papallona), una expressió adequada perquè, les papallones són un element molt important dins del mite dels vampirs serbis.

La pel·lícula hi afegeix una conclusió a la història que la narració original no contenia i que canvia substancialment el desenllaç de la història, malgrat que Kadrijević es pren en seriositat el text original. Però també hi ha més detalls modificats. Per exemple, en el text, Živan s'oposa de manera exagerada a la relació entre la seva filla, Radojka i l'heroi de la història, Strahinja. Això és en part perquè veu l'home treballador, realment com un desastre, malgrat no ser-ho, però no s'ofereix cap altra explicació, i Živan en realitat sembla oposat a qualsevol pretendent. En la pel·lícula es considera Strahinja massa pobre, però Živan cerca activament pretendents per a la noia. De la mateixa manera, Strahinja es converteix en moliner de forma reticent a la pel·lícula, mentre que al conte s'ofereix voluntàriament a la tasca de ser moliner i no es deixa dissuadir.

El molí d'aigua és part fonamental de la història i s'extreu del folklore real que envoltava Sava Savanović, el vampir de la història. Al folklore Savanović es diu que té embuixat un molí d'aigua al riu Rogačica (Jagodića Vodenica). Tant en el conte com a la pel·lícula ens assabentem que tots els moliners que han treballat al molí de nit han mort. La prosa suggereix que la mort és per estrangulament, mentre que a la pel·lícula Savanović mossega els moliners –de fet comença amb l'atac a un moliner. El fet que la pel·lícula es separi del conte es deu a l'impacte de les pel·lícules de Dràcula. Respecte a la ubicació sigui, encaixa bé amb el mite eslau, segons Fini que cita a l'escriptor i etnògraf serbi Vuk Karadžić del segle XIX dient: «en temps de fam, els vampirs sovint es reuneixen prop de molins i al voltant de graner» (Fini 1998: 58). Un altre cop l'activitat de Strahinja en el molí difereix entre el conte i la pel·lícula. En aquesta, la seva activitat és maldestre, sobreviu de manera accidental i, una vegada que aconsegueix cobrir-se amb farina, se suposa que és una espècie d'espectre quan els homes del poble arriben al dia. Al text la seva actuació és intencionada i valent, disparant al vampir amb pistoles carregades amb acer i monedes turques anomenades marjaš.

Boylan creu que hi ha un significat en les monedes, malgrat que no arriba a concretar res i afegeix que de fet quan es descobreix més tard el vampir ja s'està recuperant de les ferides de bala. Strahinja enganya el monstre amagant troncs sota una manta i, en fer-ho, escolta el nom del vampir, permetent que els vilatans finalment puguin descobrir on és enterrat. Quan a l'aspecte físic, el vampir mateix se'l descriu de manera diferent al conte i a la pel·lícula. En el primer cas es fa una lleu descripció com un home alt amb una cara vermellosa com la sang, que sembla ser capaç de travessar una porta sense obrir-la. En la pel·lícula es mostren alguns detalls de la cara, però no completament. Malgrat això s'observa que és hirsut i té urpes afilades i dents fortament punxegudes. De nous es contempen influències de les versions de Dràcula.

Tant la pel·lícula com la prosa usen el semental de Živan per trobar la tomba sense nom del vampir. La prosa és clara quan s'indica que ha de ser un semental en comptes d'un cavall castrat. Això està també tret del mite eslau i, Boylan, tornant a reproduir les citacions de Fine als textos de Vuk Karadžić, en diu que "ells prenen un semental negre sense taques o marques al cementiri i el duen entre les tombes on se sospita que hi ha vukodlaks, perquè diuen que aquest semental no s'atreveix a trepitjar un vukodlak" (Fine 1998: 58).

Al conte, quan es troba la tomba d'un vampir, cal obrir-la i clavar-li una estaca d'arç al cadàver amb una estaca d'arç, mentre que a la pel·lícula l'estaca es clava a través de la tapa. També s'hi veu un sacerdot que resa sobre la tomba, però el text original suggereix que es necessiten tant oracions com un polsim d'aigua beneïda. Al text els caçadors de vampirs han de tenir cura que no els hi caigui sang dels vampirs a sobre d'ells, encara que la narració no explica per què. No obstant això, les dues versions estan d'acord en que els que es troben a la tomba han de buscar una papallona que en surti. Friedrich Salomon Krauss suggereix que "els altres presents vigilen l'aparició d'una arna

(o papallona) que s'allunya de la tomba. Si una surt volant de la tomba, tots corren darrere d'ella per capturar-la. Si la atrapen, la llencen a una foguera perquè mori. Només llavors el vampir està completament destruït. Si la papallona s'escapa, llavors, ai, ai del llogaret..." (Krauss 1998: 68). Com s'entén, la papallona representa l'ànima del vampir. Es tracta d'una creença estava ben arrelada en la mentalitat eslava, com ho prova l'ús tant en el conte com a la pel·lícula, malgrat les adaptacions i incorporacions d'aquesta darrera.

La major diferència de la història entre la literatura i el cinema és la secció final de la pel·lícula, invenció de Kadijević i converteix aquesta darrera en un final molt més ombrívol que la història original. Aquest final desplaça la tendència de la pel·lícula cap al femení. També la sensació de les dues versions és diferent, amb la pel·lícula transmeten la idea de somni, gairebé de conte de fades, mentre que el conte transmet una sensació més terrenal, un sentiment popular. Kadijević va dirigir l'any 1990 *Sveto Mesto* (Lloc sagrat), una dramatització d'una altra gran peça de prosa vampírica del segle XIX, *Viy* de Nikolai Gogol (1835).

Toni Sunyé

Notes

¹ Lyon (2015: ii) considera que el judici s'estengué entre 1736 i 1744, però el text de Liepopili versat a l'anglès per Perkowski (1989: 85-100) i en català per Ardanuy (2011b) sembla que deixen prou clares les dates.

²vJordi Ardanuy. Comunicació personal, 19 novembre de 2016.

³ Les formes verbals aoristes solen expressar un aspecte perfectiu i es refereixen a esdeveniments passats, semblants a un pretèrit. La gramàtica antiga grega tenia la forma aorista, i les gramàtiques d'altres llengües indoeuropees i sota la seva influència gramatical, com el persa mitjà, el sànscrit, l'armeni,

les llengües d'eslàvia del sud i el georgià també tenen formes anomenades aoristes.

⁴ Jordi Ardanuy, comunicació citada.

⁵ El 2012, el molí d'aigua va desplomar-se i les autoritats locals van llançar un advertiment de salut irònica, suggerint que Savanović estaria buscant una nova llar, encara que algunes notícies publicades per la premsa europea i americana van entendre l'anunci de manera més seriosa, o com Albiol (2012) en el sentit que els titulars eren un intent de reclam turístic. Els fets mostren que realment el molí es va esfondrar i gairebé ja són simplement unes pedres.

Referències

- Jaume Albiol (2012). «Sava Savanović, reclam turístic». *L'Upir. Revista de folklore*, núm. 34, p. 186-192.
- Jordi Ardanuy (2007). «Els vampirs de Medveđa». *L'Upir. Revista de folklore*, núm. 14, p. 77-92.
- Jordi Ardanuy (2009). «Un nou cas de vampir a Sèrbia». *L'Upir. Revista de folklore*, núm. 22, p. 61-65.
- Jordi Ardanuy (2011a). «Petre Toma, un strigoi contemporani a Marotinu de Sus». *L'Upir. Revista de folklore*, núm. 27, p. 2-15.
- Jordi Ardanuy (2011b). «El judici de Dubrovnik». *L'Upir. Revista de folklore*, núm. 28, p. 18-37.
- Jordi Ardanuy (2011c). « El vampir a Bulgària ». *L'Upir. Revista de folklore*, núm. 30, p. 78-90.
- Jordi Ardanuy; Lluïsa Romero (2011). «El cas del revingut de Kringa segons Janez Vajkard Valvasor». *L'Upir. Revista de folklore*, núm. 28, p. 38-43.
- V. A. Fine, Jr. «In Defense of Vampires: Church/State Efforts to Stop Vigilante Action against Vampires in Serbia during the First Reign of Miloš Obrenovic». A: Alan Dundes (ed.). *The Vampire. A casebook*. Madison: The University of Wisconsin Press, p. 57-66.
- Friedrich S. Krauss. (1998). "South Slavic Countermeasures Against Vampires". A: Alan Dundes (ed.). *The Vampire. A casebook*. Madison: The University of Wisconsin Press, p. 67-71.

- James Lyon (2015). «Translator's Note». A: Milovan Glišić. *After ninety years*. Lexington: edició de l'autor.
- Jan L. Perkowski (1989). *The Darkling: A Treatise on Slavic Vampirism*. Columbus: Slavica Publishers.